

IN MEMORIAM

WIESŁAW LITEWSKI (1933-2004)

W dniu 24 stycznia 2004 r. w Krakowie zmarł nagle Profesor Wiesław Litewski, wybitny erudyta, światowy autorytet w dziedzinie prawa rzymskiego, znawca antyku i prawa średniowiecznego. Jego przedwczesna śmierć wzbudziła głęboki żal środowiska. Dla najbliższych, przyjaciół i współpracowników oznaczała utratę człowieka, który do końca troszczył się o nich, wspierał radą, inspirował do pracy.

Wiesław Litewski urodził się 17 maja 1933 roku w Kartuzach, powiatowej miejscowości niedaleko Gdańska jako syn Brunona i Stanisławy z Mańskich. Jego rodzina mieszkała w tych stronach od kilkuset lat. Pierwsze wiadomości o rodzie Litewskich herbu własnego, z Litewstwa na Pomorzu datowane są na 1500 rok. Herb ich podaje W. Wittyg (*Nieznana szlachta Polska i jej herby*, Kraków 1907, s. 178) z pieczęci Jarosza Litewskiego odcisniętej przy okazji poboru opłat ze wsi Gwarszewo, w województwie pomorskim, powiecie tczewskim. Przedstawia on na tarczy psa biegnącego w lewo, nad nim półksiężyc zwrócony rogami do góry, nad którymi znajduje się gwiazda sześcioramienna.

Pobył w stronach rodzinnych zakończył się dla Wiesława Litewskiego jeszcze przed wybuchem II wojny światowej. W 1939 roku jego rodzice przeprowadzili się bowiem do Suwałk, a następnie w 1940 roku do Krakowa, gdzie ojciec Profesora, dyrektor banku, otrzymał pracę. W Krakowie młody Litewski ukończył szkołę podstawową. Po wojnie jego rodzina próbowała powrócić na Pomorze. Litewscy zamieszkali najpierw w Gdyni, a potem w Słupsku. Osta-

tecznie jednak w 1948 roku powrócili do Krakowa. Tam też Wiesław Litewski ukończył gimnazjum im. Sobieskiego, jedno z najlepszych w kraju.

W latach 1950-1954 studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, uczęszczając na wykłady takich mistrzów jak profesorowie: Ludwik Ehrlich, Jan Gwiazdomorski, Stefan Grzybowski, Kazimierz Przybyłowski, Adam Krzyżanowski, Wacław Osuchowski czy Adam Vetulani. Ten ostatni rozbudził w nim zainteresowania historią prawa, której ostatecznie poświęcił Profesor całe swe naukowe życie. Już wówczas okazywał szczególne zainteresowanie dla poznania i pogłębienia znajomości prawa rzymskiego, biorąc żywy udział w pracach seminaryjnych Katedry. Obok szeregu samodzielnych referatów, ilustrujących prawo rzymskie w praktyce sądowej w Polsce XV wieku, Wiesław Litewski opracował rozprawę o rzymskich elementach w polskim prawie feudalnym w świetle pism juredycznych Szymona Starowolskiego, na podstawie której uzyskał w 1954 roku tytuł magistra praw.

Po ukończeniu studiów prawniczych Wiesław Litewski odbył w latach 1954-55, zakończoną egzaminem sędziowskim, aplikację w okręgach Sądów Wojewódzkich w Katowicach i w Krakowie. Następnie do 1957 roku piastował urząd asesora sądowego w Sądzie Powiatowym w Miechowie, co pozwoliło mu uzyskać odpowiednie wiadomości praktyczne, niezbędne dla właściwego, pełnego wykształcenia prawniczego.

Od grudnia 1956 roku, gdy wrócił na Uniwersytet Jagielloński na stanowisko asystenta (które piastował do kwietnia 1959), na trwałe już związał swą drogę życiową z Wydziałem Prawa i Administracji tej uczelni, przechodząc kolejne szczeble kariery naukowej. Od września 1963 roku był zatrudniony jako starszy asystent, a od września 1970 roku jako adiunkt. W październiku 1970 roku Wiesław Litewski otrzymał tytuł docenta, w lutym 1978 roku profesora nadzwyczajnego, a 20.06.1983 roku Rada Państwa nadała mu tytuł profesora zwyczajnego. Nie zabrakło Profesorowi Litewskiemu również w pracach organizacyjnych jagiellońskiej *Alma Mater*. Był wieloletnim członkiem komisji egzaminacyjnej dla kandydatów na

I rok studiów oraz redaktorem zeszytów naukowych U.J. Uczestniczył także aktywnie w pracach różnych komisji wydziałowych takich jak komisja do spraw stopni i tytułów naukowych, ochrony tajemnicy państwowej i służbowej, wydawnictw oraz kontaktów zagranicznych. W latach 1970-1991 był Wiesław Litewski najpierw sekretarzem naukowym a potem dyrektorem Instytutu Historyczno-Prawnego. Kierował również Katedrą Prawa Rzymskiego (lata 1976-1981, 1987-2003).

Poza uczelnią był członkiem wielu stowarzyszeń między innymi ARISTEC (Associazione Internazionale per la Ricerca Storico Giuridica e Comparatistica), S.I.H.D.A. (Société Internationale 'Fernand Visscher' pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité) czy założonego przez siebie w październiku 1989 roku, stowarzyszenia grupującego byłych stypendystów Fundacji im. Humboldta (Societas Humboldtiana Polonorum). Profesor utrzymywał aktywne kontakty z nauką światową. Brał udział, niejednokrotnie w charakterze referenta, w poważnych konferencjach i kongresach międzynarodowych, skupiających romanistów i znawców antyku (między innymi kongresie S.I.H.D.A. w Brukseli [1980 rok], kongresie historyczno – prawnym w Austrii [1984 rok], czy też kongresie zorganizowanym w Monachium, a poświęconym historii średniowiecznego prawa kanonicznego [1991 rok]). Był autorem wielu odczytów, które wygłaszał na uczelniach europejskich, między innymi w 1990 roku w Lozannie (pt. *Das polnische Schiedsgerichtsverfahren unter Berücksichtigung der römischenrechtlichen Grundlagen*).

Niezwykłe obowiązkowa praca Profesora, której oddawał się z całym zapałem, spowodowała, że mógł on rozwinąć wszystkie swoje zdolności tak w zakresie powierzonych mu zajęć dydaktyczno-organizacyjnych jak też w badaniach naukowych. Gruntowne przygotowanie naukowe pozwoliło Wiesławowi Litewskiemu w całej pełni stosować właściwą metodę naukową przy rozwiązywaniu badanych problemów. Profesor był człowiekiem o nieprzeciętnej, humanistycznej osobowości. Łączył w niej imponującą wiedzę, erudycję z przenikliwą ironią. Wymagający wobec siebie, zawsze zdecydowany w swoich poglądach, często piętnował niedociągnięcia

i braku innych, co przysparzało mu równie wielu zwolenników jak i przeciwników. Ciągłe poszerzał krąg swoich zainteresowań badawczych, wkraczając odważnie na obszary wcześniej nie zbadane.

Zasługi uczonego to jednak przede wszystkim jego dorobek naukowy. Wiesław Litewski jest autorem 14 monografii. Poza tym opublikował 49 artykułów oraz 52 recenzje w znanych międzynarodowych czasopismach historyczno – prawnych, w szczególności w «Archivio Giuridico ‘Filippo Serafini’», «Buletino dell’Istituto di Diritto Romano», «Index. Quaderni camerti di studi romanistici», «Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico», «Labeo. Rassegna di Diritto Romano», «Revue historique de droit français et étranger», «Revue internationale des droits de l’antiquité», «Rivista Italiana per le Scienze Giuridiche», «Studia et documenta historiae et iuris», «Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis», «Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte». Ważnym podkreślenia jest również fakt, że Jego artykuły recenzyjne nie są publikacjami o charakterze czysto informacyjnym, lecz głębokimi studiami, sytuującymi badany problem w ramach szczegółowo przedstawionej instytucji przez autora recenzowanej pracy. Przynoszą też szereg nieraz bardzo drobiazgowych korekt i uzupełnień.

Zakres zainteresowań naukowych Wiesława Litewskiego był bardzo szeroki. Najważniejszym i chronologicznie biorąc pierwszym obszarem badawczym był dla niego rzymski proces cywilny. Z tego zakresu Profesor opublikował cztery monografie oraz kilkanaście artykułów i recenzji. Szybko jednak jego zainteresowania romanistyczne objęły i inne dziedziny, albowiem Profesor ciągle poszerzał problematykę swych badań podejmując coraz trudniejsze i bardziej ogólne zadania. Na podkreślenie zasługują jego prace dotyczące rzymskiego prywatnego prawa materialnego (szczególnie zaś prawa zobowiązań), prawa karnego, rzymskiej jurysprudenckiej, wzajemnych interakcji prawa materialnego i procesowego czy też wpływu prawa rzymskiego na polski system procedury cywilnej. Wiesław Litewski zajmował się także niemiecką historią prawa i średniowiecznym prawem kanonicznym.

Analiza dorobku naukowego Profesora pokazuje, że wykazywał on niespotykaną pomysłowość i umiejętność poruszania zagadnień mało opracowanych, kontrowersyjnych i trudnych. Własnych ustaleń dokonywał po wnikliwym przeanalizowaniu literatury, a wnioski formułował zawsze w oparciu o szczegółową analizę źródeł. Pisał językiem zwięzłym i precyzyjnym. Wiele z jego poglądów znalazło w nauce światowej żywy oddźwięk, a rezultaty badań są przywoływane w wielu opracowaniach i wciąż wzbudzają twórczą dyskusję.

W uznaniu zasług Wiesława Litewskiego dla nauki prawa, Prezes Rady Ministrów uhonorował go w 2000 roku nagrodą państwową. Siedem nagród za osiągnięcia naukowe przyznał Profesorowi również Minister Edukacji Narodowej. Był również Wiesław Litewski kawalerem Krzyża Orderu Odrodzenia Polski oraz Złotego Krzyża Zasługi. W 2001 roku Senat Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, z którym Profesora łączyły bardzo silne związki, przyznał mu medal za zasługi położone dla rozwoju tej uczelni.

Odrębnie trzeba wspomnieć Wiesława Litewskiego jako nauczyciela i mistrza. Właściwą dla Niego formułę syntetycznego, ale precyzyjnego i bogatego w terminy źródłowe wykładu prawa rzymskiego ilustrują kolejne wydania Jego podręcznika. Różnice pomiędzy nimi wskazują właściwe dla Profesora dążenie do ułatwienia studentom poznania przedmiotu. Szczególną troskę okazywał otaczającym go młodszym pracownikom, do których i ja miałem zaszczyt się zaliczać. Dla nich prowadził seminaria z prawa rzymskiego oraz z metodyki prawniczych badań źródłowych. Był również kontynuatorem zapoczątkowanych jeszcze przez Profesora Wacława Osuchowskiego, regularnych spotkań poświęconych katalogowaniu zbiorów wydziałowej biblioteki, stanowiącej przedmiot Jego dumy i troski. Te posiedzenia stanowiły dla Profesora okazje do przekazywania swoich doświadczeń metodologicznych, wskazywania standardów rzetelności i oryginalności w nauce. Nie do przecenienia były również fachowe uwagi Profesora na temat katalogowanych publikacji i poruszanych tamże problemów, jak również przybliżenie postaci ich autorów, z których znacząca większość znana mu była osobiście.

Odszedł wybitny uczony, którego śmierć jest wielką stratą dla nauki i środowiska romanistów. Będzie nam Go brakowało. Ale przecież nie odszedł całkiem. Pozostaje po nim jednak wielki dorobek naukowy, najtrwalsze dziedzictwo intelektualisty i uczonego, a także Jego uczniowie, którym idea humanizmu przekazywana przez Profesora kształtowała bogatszą, prawniczą osobowość.

WYKAZ PUBLIKACJI PROFESORA WIESŁAWA LITEWSKIEGO

I. KSIĄŻKI

1. *Wybrane zagadnienia rzymskiej apelacji w sprawach cywilnych*, Kraków 1967, ss. 134.
2. *Studia nad rzymskim postępowaniem kognicyjnym*, Kraków 1971, ss. 86.
3. *‘Pignus in causa iudicati captum’*, Kraków 1975, ss. 110.
4. *Studien zur Verwahrung im römischen Recht*, Kraków 1978, ss. 88.
5. *Landrecht des Herzogtums Preussen von 1620*, I: *Strafrecht*, Warszawa-Kraków 1982, ss. 157; II: *Strafprozessrecht*, Warszawa-Kraków 1983, ss. 75; III: *Zivilprozessrecht. Lehnrecht*, Warszawa-Kraków 1984, ss. 145; IV: *Privatrecht (A: Allgemeiner Teil, B: Familienrecht, C: Sachenrecht)*, Warszawa-Kraków 1986, ss. 209; V: *Privatrecht (D: Obligationenrecht, E: Erbrecht)*, Warszawa-Kraków 1987, ss. 197.
6. *Rzymskie prawo prywatne* (skrypt), I², Kraków 1993, s. 308, II², Kraków 1993, ss. 201.
7. *Rzymski proces cywilny*, Warszawa -Kraków 1988, ss. 118.
8. *Historia źródeł prawa rzymskiego*, Warszawa-Kraków 1989, ss. 197.
9. *Rzymskie prawo prywatne*⁵, Warszawa 2003, ss. 504.
10. *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, ss. 323.
11. *Der römisch-kanonische Zivilprozess nach den älteren ‘ordines iudicarij’*, I-II, Kraków 1999, ss. 652.
12. *Jurysprudencja rzymska*, Kraków 2000, ss. 168.
13. *Podstawowe wartości prawa rzymskiego*, Kraków 2001, ss. 204.
14. *Rzymski proces karny*, Kraków 2003, ss. 149.

II. ARTYKUŁY

1. *Zwierzchnictwo sądowe króla polskiego w Prusach Księżęcych w latach 1569-1657*, «Rocznik Olsztyński» 3 (1960), s. 21-44.

2. *Dopuszczalność ugody w postępowaniu apelacyjnym w rzymskim procesie cywilnym*, «CPH» 15.1 (1963), s. 5-19 = *L'admissibilité de la transaction en cours d'appel dans la procédure civile romaine*, «RIDA» 11 (1964), s. 233-253.

3. *'Consultatio ante sententiam'*, «CPH» 17.1 (1965), s. 9-37 = «ZSS» 86 (1969), s. 227-257.

4. *Die römische Appellation in Zivilsachen*, «RIDA» 12 (1965), s. 347-436, 13 (1966), s. 231-323, 14 (1967), s. 301-403, 15 (1968), s. 143-351.

5. *Les textes procéduraux du droit de Justinien dans le Décret de Gratien*, «Studia Gratiana» 9 (1966), s. 67-109.

6. *Das 'beneficium competentiae' im römischen Recht*, [w:] *Studi E. Volterra*, I, Milano 1971, s. 469-572.

7. *Remarques sur la dissolution de la société en droit romain*, «RHD» 50 (1972), s. 70-82.

8. *Admissibilité d'établissement d'ingenuitas dans la procédure romaine ordinaire*, «Archivum Iuridicum Cracoviense» 5 (1972), s. 84-90.

9. *'Dolus et misericordia' dans le droit romain classique*, «Archivum Iuridicum Cracoviense» 5 (1972), s. 91-101.

10. *La nullité du jugement basé sur des preuves fausses*, «Index» 3 (1972), s. 503-513.

11. *Origine del divieto di appellare contro le sentenze del prefetto di pretorio*, «RISG» 16 (1972), s. 269-277.

12. *Il significato del termine 'remedium' in Cons. 5.6*, «Iura» 23 (1972), s. 115-125.

13. *La 'supplicatio' contre la sentence rendue par le préfet du prétoire*, «AG» 185 (1973), s. 3-30.

14. *Römisches Seedarlehen*, «Iura» 24 (1973), s. 112-183.

15. *Appeal in 'Corpus Iuris Canonici'*, «Annali di storia del diritto» 14-17 (1970-1973), s. 145-221.

16. *Le dépôt irrégulier*, «RIDA» 21 (1974), s. 215-262, 22 (1975), s. 280-315.

17. *Die Prozesswiederholung nach der 'lis fullonum de pensione non solvenda'*, «TR» 43 (1975), s. 85-90.

18. *Interesse des Auftraggebers, des Dritten und des Beauftragten*, «BIDR» 78 (1975), s. 173-243.

19. *'Litis contestatio' et obligations solidaires passives dans les 'bonae fidei iudicia' en droit romain classique*, «RHD» 54 (1976), s. 149-175.

20. *'Confessio in iure' e 'sententia'*, «Labeo» 22 (1976), s. 252-267.

21. *La 'retractatio' de la sentence établissant l'ingenuitas*, «RIDA» 23 (1976), s. 153-189.

22. *Depositary's Liability in Roman Law*, «AG» 190.2 (1976), s. 3-78.

23. *Studien zum sogenannten 'depositum necessarium'*, «SDHI» 43 (1977), s. 188-202.

24. *Les effets juridiques du 'pactum ne societate abeat'*, «RIDA» 25 (1978), s. 279-292.

25. *L'effet libératoire de la 'litis contestatio' dans les obligations solidaires actives en droit de Justinien*, «Labeo» 24 (1978), s. 301-316.

26. *Die römische Appellation in Zivilsachen (Ein Abriss)*, I: *Prinzipat*, «ANRW» II. 14, Berlin-New York 1982, s. 60-96.

27. *Bemerkungen zum römischen Seedarlehen*, [w:] *Studi in onore di C. Sanfilippo*, IV, Milano 1983, s. 381-397.

28. *La responsabilité du mandataire*, «Index» 12 (1983-84), s. 106-139.

29. *W sprawie metod i zasad opracowania encyklopedycznego słownika prawa rzymskiego*, «PiP» 43.1 (1988), s. 84-91.

30. *Römische Grundlagen der Schiedsgerichtbarkeit nach der polnischen Zivilprozessordnung von 1964*, [w:] *Tradition und Fortentwicklung im Recht, Festschrift zum 90. Geburtstag von U. von Lübtow*, Rheinfelden-Berlin 1991, s. 93-107.

31. *Schiedsgerichtsbarkeit nach den ältesten 'ordines iudicarij'*, [w:] *Vom mittelalterlichen Recht zur neuzeitlichen Rechtswissenschaft*, Festschrift *W. Trusen*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1994, s. 193-206.

32. *'Non numerata pecunia' im klassischen römischen Recht*, «SDHI» 60 (1994), s. 405-456.

33. *Suspensiv-effekt binnen den Frist zur Appellationseinlegung*, «ZSS» 113 (1996), s. 377-381.

34. *Mündliche Klage und Klageschrift in den ältesten 'ordines iudicarii'*, [w:] *Wirkungen europäischer Rechtskultur, Festschrift K. Kroeschell*, München 1997, s. 667-686.

35. *Zwischenbescheide im römischen Prozess*, «RIDA» 44 (1997), s. 155-291.

36. *Der Zeitpunkt für die Wiederklageerhebung nach justinianischem Novellenrecht*, «SDHI» 63 (1997), s. 495-498.

37. *Rzyskie korzenie polskiej apelacji cywilnej*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza (Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae)*, Łódź 1998, s. 205-223.

38. *Zu D. 24,3,13,1*, «ZSS» 115 (1998), s. 409-413.

39. *Das Vorhandensein der 'formula in ius concepta' mit der 'bona-fides'-Klausel bei der Leihe*, «RIDA» 45 (1998), s. 287-319.

40. *Die Ablehnung ('recusatio') des Richters im römischen Recht*, «TR» 67 (1999), s. 39-56.

41. *Das Bestehen der 'formula in ius concepta' mit der, 'bona-fides'-Klausel beim Pfand*, «Labeo» 45 (1999), s. 183-192.

42. *Das Problem der Aufrechnungszulässigkeit bei der Verwahrung und der Leihe*, «OIR» 5 (1999), s. 134-141.

43. *Die Personen des römischen Verwahrungsverhältnisses*, «RIDA» 44 (2000), s. 235-348.

44. *Das 'beneficium competentiae' des aus dem Mitgiftversprechen verklagten Schwiegervaters*, «ZSS» 118 (2001), s. 381-387.

45. *Hauskinder im römischen Verwahrungsverhältnis*, 'Status familiae', [w:] *Festschrift A. Wacke*, München 2001, s. 251-260.

46. *Zinsen als Zivilfrüchte?*, [w:] *Iuris vincula. Studi in onore di M. Talamanca*, V, Napoli 2001, s. 1-20.

47. *Das Problem der Bindung des römischen Schiedsrichters durch das materielle Recht*, [w:] *Iurisprudentia universalis, Festschrift Th. Mayer-Maly*, Köln-Weimar-Wien 2002, s. 409-416.

48. *Die Zahlung bei der Sachmiete (vor oder nach Ablauf der Mietzeit) im römischen Recht*, «TR» 70 (2002), s. 229-249.

49. *Die Zahlung bei der Sachmiete im römischen Recht*, «Labeo» 49 (2003), s. 269-290.

III. RECENZJE

1. M. Kaser, *Das römische Privatrecht*, I, München 1955, «CPH» 12.2 (1960), s. 324-336.

2. M. Kaser, *Das römische Privatrecht*, II, München 1959, «CPH» 13.2 (1961), s. 244-250.

3. *'Symbolae Raphaeli Taubenschlag dedicatae'*, I-III, Vratislaviae-Varsoviae 1956, 1957, «CPH» 13.2 (1961), s. 253-270 (współautor J. Sondel).

4. A. Guarino, *Diritto privato romano. Lezioni istituzionali di diritto romano*, Napoli 1957, «CPH» 15.1 (1963), s. 305-309.

5. M. Kaser, *Römische Privatrecht, (Ein Studienbuch)*, München-Berlin 1960, «CPH» 15.1 (1963), s. 303-304.

6. J. Linderski, *Państwo a kolegia. Ze studiów nad historią rzymskich stowarzyszeń u schyłku republiki*, Kraków 1962, «RHD» 42 (1964), s. 659-663.

7. A. Krawczuk, *'Virtutis ergo'. Nadania obywatelstwa przez wódców republiki*, Kraków 1963, «Iura» 15 (1964), s. 315-319.

8. L. Raggi, *Studi sulle impugnazioni civili nel processo romano*, I, Milano 1961, «Labeo» 11 (1965), s. 224-234.

9. E. Volterra, *Istituzioni di diritto privato*, Roma 1961, «CPH» 17.2 (1965), s. 285-289.

10. M. Amelotti, *Per l'interpretazione della legislazione privatistica di Diocleziano*, Milano 1960, «Journal of Juristic Papyrology» 15 (1965), s. 432-436.

11. A. dell'Oro, *I libri de officio nella giurisprudenza romana*, Milano 1960, «Journal of Juristic Papyrology» 15 (1965), s. 429-432.

12. R. Bonini, I *'libri de cognitionibus'* di Callistrato, I: *Ricerche sull'elaborazione giurisprudenziale della 'cognitio extra ordinem'*, Milano 1964, «RHD» 44 (1966), s. 266-267.

13. E. Seidl, *Römisches Privatrecht*, Köln-München-Berlin 1963, «CPH» 17.2 (1966), s. 279-283.

14. L. Raggi, *La 'restitutio in integrum' nella 'cognitio extra ordinem'*. *Contributi allo studio dei rapporti tra diritto pretorio e diritto imperiale in età classica*, Milano 1965, «ZSS 84» (1967), s. 530-537.

15. *Odpowiedź na recenzję R. Buksińskiego z książki W. Litewskiego Wybrane zagadnienia rzymskiej apelacji w sprawach cywilnych*, Kraków 1967, «Przegląd Historyczny» 62 (1971), s. 587-590.

16. H. T. Klami, *'Mutua magis videtur quam deposita'*. *Über die Geldverwahrung im Denken der römischen Juristen*, Helsinki-Helsingfors 1969, «Index» 3 (1972), s. 557-569.

17. A. Padoa Schioppa, *Ricerche sull'appello nel diritto intermedio*, I, Milano 1967, «Labeo» 19 (1973), s. 220-226.

18. G. Sacconi, *Studi sulle obbligazioni solidali da contratto in diritto romano*, Milano 1973, «Iura» 24 (1973), s. 332-339.

19. J. Sondel, *Szczególne rodzaje depozytu w prawie rzymskim*, Kraków 1967, «Labeo» 20 (1974), s. 405-414.

20. F. Bona, *Studi sulla società consensuale in diritto romano*, Milano 1973, «RHD» 53 (1974), s. 52-55.

21. C. A. Maschi, *La categoria dei contratti reali. Corso di diritto romano*, Milano 1973, «SDHI» 41 (1975), s. 433-444.

22. A. Guarino, *La condanna nei limiti del possibile. Corso di diritto romano*, Napoli 1975, «SDHI» 41 (1975), s. 444-450.

23. N. Scapini, *La confessione nel diritto romano*, I: *Diritto classico*, Torino 1973, «SDHI» 42 (1976), s. 478-488.

24. G. Gandolfi, *Il deposito nella problematica della giurisprudenza romana*, Milano 1971, «BIDR» 79 (1976), s. 277-285.

25. A. Biscardi, *'Actio pecuniae traiecticiae'*. *Contributo alla dottrina delle clausole penali*², Torino 1974, «ZSS» 93 (1976), s. 418-422.

26. R. Vigneron, *'Offere aut deponere'*. *De l'origine de la procédure des offres réelles suivies de consignation*, Liège 1979, «ZSS» 98 (1981), s. 489-500.

27. M. Niziołek, *Legal Effects of Concubinage in Reference to Concubine's Offspring in the Light of Imperial Legislation of the Pe-*

riod of Dominate, Warszawa- Kraków 1980, «BIDR» 85 (1982), s. 303-318.

28. A. Castresana, *El préstamo marítimo griego y la pecunia traiectica romana*, Salamanca 1982, «Iura» 34 (1983, druk w 1986), s. 116-124.

29. M. R. Cimma, 'De non numerata pecunia', Milano 1984, «ZSS» 103 (1986), s. 547-555.

30. M. Kuryłowicz, *Historia i współczesność prawa rzymskiego*, Lublin 1984, «PiP» 41.11 (1986), s. 114-117.

31. N. Scapini, *La confessione nel diritto romano, II: Diritto giustiniano*, Milano 1983, «SDHI» 52 (1986), s. 569-578.

32. U. Vincenti, 'Ante sententiam appellari potest'. *Contributo allo studio dell'appellabilità delle sentenze interlocutorie nel processo romano*, Padova 1986, «Iura» 37 (1986, druk w 1989), s. 126-130.

33. D. Nörr, 'Causa moris'. *Auf den Spuren einer Redewendung*, München 1986, «SDHI» 53 (1987), s. 438-447.

34. *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986, «SDHI» 53 (1987), s. 429-438.

35. J. Gildemeister, *Das 'beneficium competentiae' im klassischen römischen Recht*, Göttingen 1986, «ZSS» 104 (1987), s. 786-791.

36. S. Tafaro, 'Regula' e 'ius antiquum' in *D. 50,17,23. Ricerche sulla responsabilità*, I, Bari 1984, «ZSS» 105 (1988), s. 865-878.

37. R. Robaye, *L'obligation de garde. Essai sur la responsabilité contractuelle en droit romain*, Bruxelles 1987, «SDHI» 54 (1988), s. 385-401.

38. H. Hausmaninger, W. Selb, *Römisches Privatrecht*³, Wien-Köln 1985, «SDHI» 54 (1988), s. 401-408.

39. A. Gonzalés, *Una vision unitaria (contractual e procesual) de las obligaciones solidarias en derecho romano clásico*, Madrid 1983, «Labeo» 35 (1989), s. 244-251.

40. *Ponownie o „Słowniku encyklopedycznym prawa rzymskiego”*, «PiP» 44.6 (1989), s. 101-102.

41. V. Giuffrè, *La 'datio mutui'. Prospettive romane e moderne*, Napoli 1989, «SDHI» 56 (1990), s. 519-526.

42. G. Provera, *Lezioni sul processo civile giustiniano*, I-II, Torino 1989, «SDHI» 56 (1990), s. 527-534.

43. G. Sacconi, *Ricerche sulla 'stipulatio'*, Napoli 1989, «SDHI» 56 (1990), s. 543-554.

44. O. Stanojević, '*Gaius noster*'. *Plaidoyer pour Gaius*, Amsterdam 1989, «ZSS» 108 (1991), s. 456-467.

45. *La légitimation des enfants naturels dans le droit du Bas-Empire romain, A propos d'un ouvrage récent* (G. Luchetti, *Le legitimazione dei figli naturali nelle fonti tardo imperiali e giustinianee*, Milano 1990), «RHD» 69 (1991), s. 495-502.

46. A. d'Ors, *Derecho privado romano*⁷, Pamplona 1989, «ZSS» 109 (1992), s. 659-666.

47. F. Lucrezi, '*Senatusconsultum Macedonianum*', Napoli 1992, «ZSS» 111 (1994), s. 564-572.

48. E. Szymoszek, '*Iudex*' w literaturze procesowej XII i XIII wieku, Wrocław 1992, «ZSS» 114 (1997), s. 528-540.

49. M. Kuryłowicz, A. Wiliński, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Kraków 1999, «Rejent» 11 (1999), s. 188-197.

50. S. Pietrini, *Sull'iniziativa del processo criminale romano (IV-V secolo)*, Milano 1996, «Index» 28 (2000), s. 430-444.

51. A. Bellodi Ansaloni, *Ricerche sulla contumacia nelle cognitioes extra ordinem*, I, Milano 1998, «ZSS» 119 (2002), s. 516-525.

52. F. Pergami, *L'appello nella legislazione del tardo impero*, Milano 2000, «Index» 30 (2002), s. 441-460.

Tomasz Palmirski*

* Uniwersytet Jagielloński.